

XITOIY TILIDA YUMORNING PRAGMALINGVISTIK JIHATDAN
O‘ZIGA XOSXUSUSIYATLARI(LATIFALAR MISOLIDA)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7355514>

PANJIYEV Maxmudjon

Ilmiy maslahatchi: f.f.d.(DSc) Nasirova S.A.

This article explores the pragmatic and linguistic function of the discourse involved in pragmatical analysis through the pragmatic. On this basis, the relationship between humor and the pragmatic linguistic function of the sentence was analyzed. After that, the goal was to understand the features and functions of pragmaticalinguistic meanings of humor. It is advisable to conduct pragmaticalinguistic analysis in order to more fully explain the features of the humorous pragmatic component in the active use of the lanauaa.

Ushbu Maqolada pragmalingvistik tahlil orqali yumor qatnashgan gapning gapda pragmalingvistik funksiyasi va yuzaga kelish shakllari o‘rganildi. Shu asosida yumor bilan shu gapning pragmalingvistik funksiyasi o‘rtasidagi munosabati tahlil qilindi. Shundan so‘ng yumorning pragmalingvistik ma‘no xususiyatlari va funksiyalarini anglab yetish maqsadiga erishildi. Yumorning o‘ziga xos pragmatik komponenti tilda faol foydalanish jarayonidagi xususiyatlarini yanada ko‘proq ochib berish maqsadida pragmalingvistik tahlil olib borish maqul ko‘rildi.

Tayanch so‘zlar: Yumor, Nutqdagi vaziyat, Nutqiy informatsiya, Progmatika

Inson tilidagi muloqot - bu maqsadga qaratilgan xatti-harakatlardir. Shveytsariyalik tilshunos Ferdinand de Saussurening "Umumiy tilshunoslik" qo‘llamnasi va til o‘rganish bir necha asosiy tushunchalarni, til va nutq haqida fikr yuritilgan. Til nutq tizimini o‘z-o‘zidan anglatadi va tildan dolzarb foydalanish nutq tizimida nazarda tutadi. Saussure til muayyan qoidalar bilan tartibga solinadigan bir tizim, lekin nutq, so‘z balki ilmiy tahlil uchun faqat til kifoya emas, chunki, so‘zlar ko‘proq til vositasi hisoblanadi deya takidlab o‘tgan. Zamonaviy tilshunoslikda uning tarkibiy qoidalar asosida izlanishlar olib borilib tahlil qilingan. Xomskiy g‘oyalari paydo bo‘lguncha Saussurening tilshunoslik nuqtai nazariyalari ko‘p yillar davomida foydalanilgan. Xomskiy Saussure tartibida, til harakteri va til ko‘nikmalari o‘rtasidagi farqni tushuntirgan, lekin ular tilning tabiati turlicha ekanini aytib o‘tgan. Xomskiy tadqiqotida inson tili qobiliyatiga etibor qaratilgan, bu mavhum hodisa, ya‘ni inson miyya mexanizmlari deya takidlagan. Tilshunoslar ma‘lum vaqt davomida o‘zlarini shu mavzuni o‘rganishga bag‘ishladilar. Keyinchalik, Bloomfield ya‘ni AQShlik tilshunoslik maktablari, shunday ko‘p yillar ilmiy tarkibiy tilshunoslikda bir qatorizlanishlar olib borgan. Til - odamlar tomonidan muloqotda ma‘no berish uchun foydalanadigan maxsus vosita. Tilda sintaktik, to‘liq bir murakkab til hodisani tushuntirish bir muncha qiyin bundan tashqari, til bir qator semantik ixtisoslashish asosida paydo bo‘ladi deydi u. Chunki tildan dolzarb foydalanish asosida semantik chuqur o‘rganishgan tilshunoslar bu ahamiyatini kontekstida tadqiqot qilish muhimligini tushunib boshladi, uning ma‘nosi mavhum emas, balki ma‘lum bir kontekst va yaqin aloqalar, kontekstual omillar asosida tilini o‘rganish ya‘ni, tilini haqiqiy ma‘nosini aniqlash mumkin va u shunda to‘liq tushunarli bo‘ladi. Ta‘lim rivojlanishi bilan tilni yangi yo‘lini ochdi ya‘ni kontekstual omillar ichida semantika o‘rganildi shuningdek,

lingvistik tadqiqot nuqtai nazardan til juda hali hanuz xazinalarga boydir. Ayniqsa yumor tilini o'rganish, tadqiqotlar va izlanishlar asosida yangi bosqichiga qadam qo'ydi.

Pragmatika - bu ramzlar va foydalanuvchilar o'rtasidagi munosabatni o'rganadigan fanning bir bo'limidir. Uning turli xil ta'riflaridagi fikrlar va matnlardagi so'zlar bilan farq qilsada, ularda umumiylik mavjud. Qisqacha aytganda, pragmatikada o'z maqsadlari va qadriyatlarini tufayli grammatikani o'rganishdan farq qiladi, bu inson tilining dinamikasini o'rganishdir. Tinglovchi, odatda real maqsadini tushunish, psixologik maqsadni oldinga surish kabilarda tildan foydalaniladi. Shunday qilib, o'rganish obektining dinamik tabiati tili va kommunikativ maqsad va tabiati, ularning o'rtasidagi farqlar turli ramzlar yoki tuzilmalar til xususiyati hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan olganda, bu sohada bunday yumor sifatidagi til hodisalari tushuntirish uchun foydalanish mumkin. Odatdagidek, u umumiy ma'noda uchta darajaga bo'linadi: keng ma'no, tor ma'no va doimiy ma'no. Pragmatika tadqiqot yo'nalishlari quyidagilardan iborat: so'zlovchini yoki tinglovchini jalb qilish; notiq niyatiga yoki tinglaganiga tushunish; kontekst ishtiroki kabilar. Gap ma'nosi va fikr bildirish bir biriga to'g'ri kelmasligi yuzga kelgan ma'no va farq bu ziddiyat, ya'ni kutilmaganda, qiziqarli kulguli natijalar beradi, chunki yumortili hazillar bilan, odatdagidek tilidan farq qiladi.

Nutqdagi vaziyat. Yumor bu tez fikrlash, aql, hikmat va ma'noga boy nutqdir. "Qishloqdagi totuvlik" drammasini misol qilib olsak bemani kulgili vaziyatni ochib beradi. Undagi o'ziga xos kontekstda jonli yumordan foydalangan. Huddi telefon orqali SMSga o'xshaydi: *Sening har bir kuning quvonchga to'laligi olovdagi choynakga o'xshasin, u qaynoq bo'lishiga qaramasdan lekin qaynagandagi hushtak ovozida qaynoq suv puffaklari baxtdan yuguradi sakraydi.*

Qisqa SMS oraqli do'st do'stiga g'amxo'rliqi va baht tiliashini kulgu asosida ifodalagan. Kontekstdagi ba'zi joylarda til muhitida ma'ruzachi o'z g'oyalarini ochiq ifodalamoqchi emas yoki yashiradi, va u o'ziga xos tilda gapirish uchun kulgili tilni qo'llaydi, tilning tashqi qismidan va mazmun ma'nosi bilan deyarli aloqasi yo'q. Hatto qarama-qarshi fikr bo'lishi mumkin, tinglovchilar ushbu til shakllari orqali haqiqiy ma'nosini tushunishlari kerak. Yuqorida keltirilgan bobda ifoda etilgan bunday ibora odatda metafora, ibora va stilistik bo'yoqdor so'zlardan foydalanadi.

Yana bir misolga e'tibor qaratish joiz. U erda shunday xabar bor:

"Xudo chanqagan aholisi uchun suv yaratdi, Xudo olovni yaratdi, chunki u insonni dunyoni juda qorong'i deb qo'rqmasligi uchun, Xudo mening do'stinga muhtoj ekanligimni ko'rdi, shuning uchun hayotimda siz paydo bo'lgansiz va Alloh sevgilisidan mahrum bo'lgan."

Ushbu matnli xabarni olgan odamni metaforik tarzda chalg'itish uchun ishlatilgan. Ushbu xabarni olgan odam xabar yuzasidan hech narsa ko'rmaydi, ammo xabarni yuborgan va boshqa tarafning yaxshi xulq-atvorini tushunishning haqiqiy ma'nosini tushunish oson bo'ladi. Bugungi kunda rivojlangan telekommunikatsiya bu turdagi uslub to'g'ridan-to'g'ri ifodalashdan ko'ra ko'proq qiziqarli va mazmunlidir.

Ma'lum bir til muhitida, tushunarli holatda, hazil har doim iloji boricha ko'proq ma'lumotni imkon qadar kam ramziy belgilar bilan taminlaydi. Ko'rinib turgan shakl, ma'ruzachi nutqni konversiya qilish uchun fikr yuritish jarayonida nazarda tutilgan qarorlarni o'z ichiga oladi. Quyidagicha hazil bor:

Kontekstdan olingan yanada qiziqarli yumor usulidan foydalanilgan. Quyidagi misolga e'tibor qiling:

Bemor: Doktor, bu mening hayotimdagi ilk operatsiya, men juda asabiylashyapman

Doktor: Hechqisi yo'q, men ham operatsiya stolida birinchi marta turibman, sizdan ko'ra asabiylashyapman.

Ushbu qisqadialogda bemor o'zining havotirini bartaraf etish uchun dastlabki operatsiya tufayli shifokorning tasallisini kutmoqda edi. Kutilmagan holda, shifokor, ham asabiy va

bezovtalanib bemordanda asabiylashyotganini takidlab qoldi. Ushbu misolda, bemor va shifokorning soʻzlari bir-birlariga kontekstli boʻlib, kulgili ta'sirga ega ekanligini koʻrish qiyin emas. Har qanday muayyan tilda soʻzlar hazilni izolyatsiyalashda namoyon qila olmasliklari mumkin, lekin soʻzlarni muayyan kontekstlarga moslashuvchan ravishda qoʻllashi kerak, keyin esa oldindan belgilangan nutq maʼlumoti va haqiqiy maʼnoning orasidagi farqni yaratishga qodir boʻladi. Xulosada yaʼni ongimizda shakllangan tushunchada oʻsha muhitning hazilda aloqasi juda muhimdir.

Nutqning muhuti yumorning ajralmas sherigi boʻlib, u hazil qilish va uning ishlashi uchun muhim shart hisoblanadi. Koʻp hollarda, hazilni ifodalashda va tushunishda kontekstning ahamiyati katta. Shu bilan birga, kontekst ham hazil shakllanishini cheklashda muhim rol oʻynaydi. Hazilni chin dildan tushunish uchun avval mavjud boʻlgan til muhitini toʻliq tushunib yetishimiz kerak. Faqat shu tarzda biz hazil bilan muloqot qilishimiz va nutqimizni yanada jonli va qiziqarli qilishimiz mumkin.

Nutqiy informatsiya. Amerikalik psixolog Herbe Trev shunday degan edi: "Yumor - eng qiziqarli, yuqumli va universal tarjima san'ati." Yumor tili ijtimoiy muhitni osoyishta va uygʻun holga keltirib, muloqot almashinuvlarga yordam berishi mumkin. Koʻp insonlar ushbu tajribaga ega boʻlishadi. Muloqotda tanqid bilan birga hazilni birlashtirish mumkin, bunday usullar oson qabul qilingan uslubiga aylanadi. Yaʼni:

"Restoranda, bir mijoz guruchli ovqat orasidan chiqqan qum boʻlagini tuflab yubordi. Buni koʻrgan ofitsiant uzur soʻrgan holda bu shunchaki qum zarrachasimi dedi? Shunda mijoz boshini qimillatib: Guruch ham bor – dedi.

Shu ohangda mijozning fikri guruch sifatini ifodalaydi. Yaxshi tanqidiy fikr ifodalash uchun yumor tilni qoʻllash nafaqat tanqidning maqsadiga erishibgina qolmay, balki xijolatli vaziyatlardan ham xalos etadi.

Garchi hazil odamlar orasidagi munosabatlarni uygʻunlashtirishga yordam berishi mumkin boʻlsa-da, notoʻgʻri ishlatilsa, u odamlar oʻrtasida oʻzaro munosabatlar muvozanatini buzadi, mumkin boʻlgan toʻqnashuvlarni kuchaytiradi va nizolarni keltirib chiqaradi. Quyidagi misolga qarang:

"Bir restoranda mijoz shoshqaloqlik bilan ofitsiantga baqirib yubordi: " Bu nimasi, nima uhun tovuqning oyogʻi bir biridan kalta? "Ofitsiant jilmayib: Nima qilibdi siz oʻzi uni yeyishni hoxliszmi yoki u bilan raqs tushishni hoxliszmi?"

Buyurtmachi hizmatdan koʻnli toʻlmayotgan edi va bu kabi javobni eshitgach yanada jaxli chiqdi va soʻzga aylanishi mumkin boʻlgan janjal mushtlashishga aylandi. Shu bois, xazil nozik va yumshoq boʻlishi kerak va munosabatda ehtiyotkorlik va muloyimlik boʻlishi kerak, bu bir-biriga zarar etkazmaslikning asosiga aylanishi lozim. Yumor va mutanosiblikni yoʻqotmasa, haqiqatan ham uygʻunlikni va shaxslararo aloqalarni qoʻllab-quvvatlashi mumkin.

REFERENCES

1. 刘萃言. 语幽默的语言学研究综述[J]. 湖北社会科学, 2005(5).
2. 王勤玲. 幽默语言的认知语用研究[J]. 复旦大学学报, 2005.
3. 王朝培刘世英. 言语幽默效果产生的理论要件[J]. 西南民族大学学报(人文社科版), 2004(11).
4. Ильин В.И. “Потребление как дискурс”: учебное пособие, -СПб.: Интерсоцис, 2008,- 446 с.
5. Йоргенсен, Марианне В., Филлипс, Луиза Дж, “ Дискурс-анализ, теория и метод”. /пер,с англ.,-2-е изд.,испр,-Харьков: Изд-во “Гуманитарный центр”,2008-352 с.
6. С Хашимова. О ЯВЛЕНИИ КОНВЕРСИИ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2022.

7. С.А.Насирова (2021). Политическая метафора (на примере материала по кадровой политике современной КНР). In Resent Scientific Investigation (pp. 69-73).
8. Хашимова, С. А. (2020). ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНЫХ ГЛАГОЛОВ ПРИ ПОМОЩИ СУФФИКСАЦИИ В КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. In *Страны. Языки. Культура: сборник материалов XI-й международной научно-практической конференции/Под ред. проф. Абуевой НН Махачкала: ДГТУ. 391 с* (p. 361).
9. Хашимова, С. А. (2020). Особенности образования неодушевлённых существительных при помощи суффиксации в современном китайском языке. *Modern Oriental Studies*, 2(2), 34-46.
10. Nasirova, S. A. (2019). Modification of semantics of social terms of the modern Chinese language. *Opción: Revista de Ciencias Humanas y Sociales*, (24), 260-273.
11. Хашимова, С. А. (2022). АГГЛЮТИНАТИВНАЯ ОСОБЕННОСТЬ СУФФИКСАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 196-202.
12. Hashimova, S. A., & Nasirova, S. A. (2021). FEATURES OF FORMING OF ANIMATED NOUNS WITH THE AFFIXES IN MODERN CHINESE LANGUAGE. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(04), 1-10.
13. Насирова, С. А. (2020). Генезис общественно-политической терминологии китайского языка через призму истории китайской дипломатии. *Modern Oriental Studies*, 2(2), 22-33.
14. Хашимова, С. А. (2022). О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО АСПЕКТА КОММУНИКАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА). *SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI*, 1(1), 85-91.
15. Хашимова, С. А. (2022, September). ОБРАЗОВАНИЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ С ПОМОЩЬЮ АФФИКСАЦИИ В КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. In *E Conference Zone* (pp. 5-10).
16. Abdullayevna, H. S. (2020). Peculiarities of the formation of animated nonsignificant using suffixing in the modern chinese language. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1504-1511.
17. Хашимова, С. А. (2022). ОБРАЗОВАНИЕ ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ ПРИ ПОМОЩИ АФФИКСАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. *World scientific research journal*, 7(1), 20-23.
18. Насирова, С. А., Хашимова, С. А., & Рихсиева, Г. Ш. ВЛИЯНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ КИТАЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ. *Ответственный редактор*, 162.
19. NS Abdullayevna. 上合组织国家的科学研究: 协同和一体化。上合组织国家的科学研究: 协同和一体化 · 87, 0
20. С.А.Насирова. Институт евнухов в древнем Китае: причины возникновения и особенности (2022). *Фундаментальные и прикладные научные исследования: актуальные вопросы, достижения и инновации*. С. 187-188.
21. NS Abdullayevna. Языковая политика в Китае: идентификация общественно-политической терминологии (2019). In *КИТАЙСКАЯ ЛИНГВИСТИКА И СИНОЛОГИЯ* 3,384,2019